

JULIA PRIKOSZOVITS: VOLKSGRUPPENFÖRDERUNG IN
ÖSTERREICH. EIN MITTEL ZUM ZWECK? EINE
NORMATIVE UND EMPIRISCHE EXPLORATION/
PODPIRANJE NARODNIH SKUPNOSTI V AVSTRIJI.
SREDSTVA ZA DOSEGO NAMENA?
NORMATIVNA IN EMPIRIČNA EKSPLORACIJA

DIPL. DELO, DUNAJ 2003, 105 STR. S PRILOGAMI.

Julia Prikoszovits se je prizadevno in s pesimističnega izhodišča lotila nekega v Avstriji novega raziskovalnega področja. V svojo nalogo je vključila pomembno literaturo o manjšinski problematiki in odnosih med etničnimi manjšinami in večinami; v nalogi se sprašuje o legitimnosti in učinkovitosti instrumenta (finančnih) podpor narodnim skupnostim kot sestavnega dela manjšinskega prava.

Julia Prikoszovits meni, da ta instrument manjšinskega prava ni predmet mednarodnega političnega diskurza. Trditvi že z ozirom na Lužiške Srbe, Nemce na Danskem in Dance na Nemškem in tudi narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji ne moremo pritrditi. Zanimivo je njeno opozorilo, da finančno podporo manjšinam – piše izključno o tej obliki podpore – lahko razumemo tudi kot problematičen instrument posega države v življenje neke narodne skupnosti. Opozorilo avtorica prepričljivo podkrepi na primeru madžarske narodne skupnosti v Avstriji. Finančne podpore gotovo so instrument poseganja, ki lahko preraste v instrument političnega usmerjanja. Da podpora manjšinam ne pristane na tej ravni, naj bi bila skrb priznanih narodnih skupnosti. V takem primeru je treba upoštevati predvsem tudi demokratično zrelost večinskega prebivalstva.

Temeljna težava diplomske naloge je, da avtorica primerja narodne skupnosti, ki so doživljale zelo različne družbenopolitične procese in so zato različno spolitizirane. To težko nalogo je skušala rešiti s pomočjo literature z anglosaškega področja in z interdisciplinarnim pristopom. Pozornost vzbuja njena trditev, da v politiki primanjkuje specifičnih manjšinskih ciljev in programskih izjav. To je pač znak, da manjšinska vprašanja ne vzbujajo pozornosti javnosti. Avstrijske stranke na zvezni ravni se v svojih programih domala ne izjavljajo o problematiki narodnih skupnosti, narodne skupnosti same pa ne morejo računati s posebno civilno družbo. Načela njihovega delovanja, načrte in spomenice pozna le zelo majhen del prebivalstva. Podpora manjšinam, kot se prakticira, v prvi vrsti spada na področje jezikovne politike, ki le v redkih primerih odgovarja jezikovnopolitičnemu

položaju pripadnikov narodnih skupnosti. O politični klimi in odvisnosti manjšin od te je že pred desetletji razmišljal poslanec dr. Franc Petek, ne da bi zato pri večinskem prebivalstvu sprožil kakršenkoli odziv. Podobne izjave lahko zasledimo tudi v protokolih dunajskega deželnege zbora (dunajskega mestnega sveta), saj so pripadniki češke narodne skupnosti svoje delo koordinirali s koroškimi Slovenci. Reakcij s strani meščanskih strank pa ni bilo pričakovati. Socialdemokrati so razmišljali v kategorijah svojih teoretikov Otto Bauerja in Karla Rennerja, ki sta oba bila odločna zagovornika osebne avtonomije. Vse našeto socialno nediferencirane ali premalo diferencirane manjšine niso mogle obuditi v življenje.

Julia Prikoszovits med drugim sprašuje, ali v primeru podpor narodnim skupnostim lahko govorimo o pravični porazdelitvi sredstev. Prepričljivo odgovarja, da se narodnim skupnostim podpore nikoli ni zdijo zadostne. Avtorica se ukvarja tudi z vprašanji, ali podpore pokrivajo dejanske potrebe manjšine, zanima jo vprašanje prioritete, operativnega izvajanja in njegovih učinkovitih instrumentov. Avtorici trditvi o splošni neorientiranosti manjšin pri postavljanju prioritete bodo narodne skupnosti odločno ugovarjale. Prioritete glede razpoložljivih sredstev v prvi vrsti določajo potrebe, ki se jim ne da izogniti, kar avtorica ignorira. Ugotavlja pa, da so uporabljeni instrumenti hkrati način profiliranja manjšinskih elit. Trditev, ki v določenem obsegu velja, pa bi bilo treba podkrepiti z zanimivimi dokazi.

V ospredju zanimanja raziskovalke so torej izključno finančne podpore. Vsote iz proračunov zadnjih let je kategorizirala, tipologizirala in kvalitativno analizirala. Piše, da so finančne podpore stalno naraščale do leta 1995 (do konstituiranja sosveta za romsko narodno skupnost) in da so kratkoročno ponovno narasle ob ustanovitvi manjšinskih radijskih postaj, da pa od določenega trenutka ni bilo več nobene valorizacije, s tem pa so obstale na enaki ravni, v praksi pa je njihova učinkovitost popuščala. Avtorica trdi, da je finančno podporo narodnih skupnosti kot sestavni del manjšinskega prava treba vključiti v znanstveno razpravo, in argumentira, da bo kultura manjšin mogoče ohraniti le na ta način. Navaja nekatere aspekte kulture, ki so specifično narodnoskupinski. V nadaljevanju naloge ponovno razglablja o kulturi in njeni razsežnosti. Problemizira ozko orientiranost v smeri folklorne, govori pa tudi o bikulturnosti. Vendar o "kulturi" ne razmišlja kot o neki splošni družbeni vrednoti. Po njegovem mnenju je vsakodnevna "nacionalizacija" vsake kulture in njeno izkoriščanje ter funkcionaliziranje neizpodbitno dejstvo, pri manjšinah pa se to rado žigosa kot nacionalizem. Kot razpoznavni element narodnoskupinske kulture se ponavadi navajajo jeziki. V srednjeevropskem kontekstu so to v prvi vrsti jeziki malih narodov.

Julia Prikoszovits razlikuje med starimi (avtohtonimi) in novimi manjšinami. Pri svojih nadaljnjih razmišljanjih o v Avstriji priznanih narodnih skupnostih izhaja iz širokega pojmovanja manjšin. Narodnostno politiko definira z ozirom na

prakso in z naslovitvijo na Alberta F. Reitererja "kot celoto političnih, finančnih, organizacijskih itd. dejavnosti vlade, parlamenta, strank in zvez, cerkva [...], občin in javnopravnih korporacij za razvoj in ohranitev pa tudi neohranitev narodnih skupnosti" (str. 21). Zanimivo je, da avtorica razlikuje med „malimi“ in „nacionalnimi manjšinami“. Razlika po mnenju avtorice temelji na tem, s katero kulturo se njihovi pripadniki najprej poistovetijo – s kulturo večine ali manjšine. Pravni okvirni pogoji za manjšine, ki domujejo v Avstriji, so enaki; vendar v praksi obstajajo različne pravne norme celo za pripadnike ene in iste narodne skupnosti, kot bi zelo učinkovito lahko dokazali na primeru koroških Slovencev. Ugotovitev avtorice, da podpora narodnim skupnostim temelji na osebnem, ostale manjšinske pravice pa na teritorialnem načelu, ne vzdrži. Zasebne dvo- in večjezične vrtce na Koroškem pred finančnimi tveganji varuje poseben fond, ki temelji na deželnem zakonu. Zato bi bilo prav, da bi avtorica pri tabelah (npr. str. 26) opozorila na čas njihove veljavnosti. Pri karakterizaciji državnega ciljnega določila iz avgusta 2000 (str. 32) bi bilo opozorilo, da se ga pravno ne da uveljaviti, vsekakor potrebno.

Julia Prikoszovits se loteva raznih problematičnih vprašanj. O njih znanstvena literatura podaja zelo nasprotujoča si mnenja, pa tudi narodne skupnosti so do njih zavzele različna stališča. Bralec bi moral v opombah zvedeti kaj več o uporabljeni literaturi. Pri navajanju Avstrijske državne pogodbe bi bilo dobro opozoriti na temeljno delo Geralda Stourzha. O pogodbi so tudi slovenski zgodovinarji napisali številne razprave, ki jih Stourzh deloma upošteva. O rezultatih ljudskih štetij avtorica ne dvomi. Tukaj bi jo bilo treba opozoriti na Emila Brixia, morala pa bi upoštevati tudi navedbe narodnih skupnosti. Obširneje bi bilo treba spregovoriti tudi o vindišarjih, pri čemer bi avtorica lahko posegla po analizi tega fenomena, kot sta ga opisala avtorja Haas in Stuhlpfarrer ter raziskovalne skupine okoli Alberta F. Reitererja (*Der tägliche Abwehrkampf*). Pripomba, da delo ni historično, je le presplošno. Nekritična raba pojma "matična država" zavaja. Koroški Slovenci tega ne uporabljajo več ali pa le še redko, težave pa imajo tudi s pojmom "zamejci" in "zamejstvo". Avtorica bi lahko segla po pojmi, ki jih uporabljajo veljavne mednarodne konvencije, v slovenskem primeru nekaj prijemov ponuja znana resolucija slovenskega parlamenta in razmišljanja Draga Jančarja, ki je analiziral odnose med Avstrijo in Slovenijo (oziroma Jugoslavijo) ter vlogo manjšin v njih.

Dragoceni in novi so podatki in dejstva, ki so z obravnavano temo v neposredni zvezi. Avtorica jih ne navaja ločeno od drugih vprašanj, ki zadevajo vse in vsako v Avstriji priznano narodno skupnost. Tabele bi lahko interpretirali tudi kot kazalce politične (družbenopolitične) zavesti narodnih skupnosti. Predvsem to zadeva navedbe o glavnih aktivnostih narodnih skupnosti, pri čemer bi za potrditev uvodnih in zgoraj kratko označenih tez avtorica lahko navedla tudi projekte, ki so rezultat višje stopnje politične zavesti posameznih narodnih skupnosti.

Zanimiva bi bila analiza, ali je Urad zveznega kanclerja (oziroma pristojni oddelek) tisti, ki zavrača politično relevantne projekte, ali pa to delo opravijo že sosveti narodnih skupnosti sami. Po mojem o podporah kot usmerjevalnem instrumentu, ki ga uporablja le večina, ne moremo govoriti – obstaja tudi preventivna samocenzura narodnih skupnosti. Te Uradu zveznega kanclerja z veliko verjetnostjo predlagajo le projekte, o katerih same menijo, da bodo ugodno rešeni. Vprašati bi se morali tudi, ali alternativne skupine med narodnimi skupnostmi sploh črpajo sredstva iz fonda za razvoj narodnih skupnosti, ali pa raje uporabljajo druge vire podpor in se na tak način izognejo dvojnemu "ocenjevanju" oziroma reševanju. Pomen društev za narodne skupnosti je avtorica solidno obdelala. Gotovo so društva tista, ki oblikujejo politične in kulturne zahteve, odločilno prispevajo k oblikovanju identitete, se zoperstavljajo asimilaciji in borijo za ohranitev jezika. Nejasno je formuliran obstoj nekega političnega dogovora (str. 50). Ima avtorica z njim v mislih trostrankarski dogovor (pakt) ali pa kak drug dogovor? Katere narodne skupnosti so sodelovale pri nastajanju tega nejasnega "političnega dogovora"?

Ker pravica do podpor ne obstaja, Julia Prikoszovits upravičeno ugotavlja manipulativni potencial tega instrumenta manjšinskega prava. Pri tem ne gre le za usmerjanje oziroma manipulacijo intencij manjšin. Dejanski ali tudi le navidezen interes javnosti pri obstoječi odvisnosti narodnih skupnosti od te podpore lahko privede do popačenja. To zadeva vse narodne skupnosti. Tudi koroški Slovenci se v primeru izpada podpor nikakor ne morejo zanašati na Republiko Slovenijo. Kljub njeni ustavni obveznosti, podpirati Slovence zunaj Slovenije, sredstva lahko naglo splahnijo, kot nazorno dokumentira medijska situacija. Avtorica sicer relativira misel o ukinitvi podpor in pravi, da si država česa takega z ozirom na mednarodno prevzete obveznosti ne more privoščiti. To je gotovo res, vendar narodnih skupnosti ne pomirja. Pomislimo na usodo manjšinskih radijskih postaj in s temi povezanimi negativnimi izkušnjami. Pri oblikah podpor bi bila morala avtorica vsekakor opozoriti na spremenjen položaj na področju zasebnih dvo- in večjezičnih vrtcev (str. 52–55). Vprašanje pravične razdelitve sredstev navrže nova, dodatna vprašanja. Tudi predstavniki narodnih skupnosti se radi sklicujejo na "svoje večine". V konkretnih situacijah se kaj radi sklicujejo na število svojih privrzenecv. Pri tem imamo opravek z "bojem elit" in ne morda z bojem za res potrebne projekte.

Avtorica je popolnoma prezrla vlogo cerkva, čeprav so zastopane v (vseh?) sosvetih. Vprašanje ni le kočljivo, je celo temeljno. Prispeva cerkev (prispevajo cerkve) k identiteti manjšin ali ne? V kakšni meri prispevajo k ohranitvi narodnih skupnosti itd.? Pomembno je tudi vprašanje, ali so po ustanovitvi sosvetov in z njimi povezanimi fondi nastala nova društva ali organizacije, ki skrbijo za enakovredno delitev finančnih sredstev. Posebno zanimivo bi bilo ugotoviti namene teh novih društev in se vprašati, zakaj se iniciatorji niso "udomačili" v že obstoječih, oziroma zakaj so se čutili izrinjene.

Zelo koristna in dobrodošla je ugotovitev, da osredotočanje na področje podpor (kot sestavnega dela manjšinskega prava) odvrta pozornost od drugih, zakonito zajamčenih manjšinskih pravic. V javnosti (pri narodnih skupnosti nekoliko manj) je prisotno dejansko le to vprašanje, ki večino navidezno spravlja v podrejen položaj. Evidentno namreč je (kar pa bi bilo treba v nalogi eksplicitno potrditi), da za del večinskega prebivalstva podpore narodnih skupnosti niso legitimne. Mnenju, da so podpore nelegitimne, avtorica ugovarja v poglavjih "zakonodajni ekskurz" in "teoretične implikacije". Tu je tudi inovativni značaj diplomskega dela. Predvsem v teh poglavjih naletimo na razmišljanja, ki jih v razpravah o "narodni skupnosti" ni bilo, predvsem ne v povezavi z ekonomskim preživetjem manjšinskih struktur. Podpore narodnim skupnostim kot instrument manjšinskega prava avtorica prav na teh mestih utemljuje in legitimira, pri čemer izhaja iz štirih normativnih osnov (konceptov): iz komunitarističnega koncepta, iz liberalnega koncepta, iz demokratične upravičenosti in dimenzije pravičnosti. Ker podpor ni mogoče izterjati po pravni poti, označuje avtorica ta instrument kot pravno šibek in ki ga je mogoče razviti le v povezavi z drugimi pravicami. Ker je od podpor odvisen širok spekter kulturnih dejavnosti, je pojmovanje kulture kot ponudnika in potrošnika nadvse pomembno. Ker je jezik konstitutivni element kulture in kot tak tudi priznan, se podpora nanaša zlasti nanj; na določen način gre za jezikovno politiko. Tukaj je težava, kako v eni razpravi zajeti vse narodne skupnosti, najopaznejša. Ugotovitev, da so "male jezikovne skupnosti" pogosto odtujene lastni kulturi, je delno razumljiva, ne velja pa v vsakem primeru. Kakšno je razmerje "manjšincev" do kulture, do dveh kultur? Ali so razlike v sekundarni socializaciji pripadnikov narodnih skupnosti in pripadnikov večin? Dinamična komponenta kulture je po mojem tudi med pripadniki večin slabo zaznavna. Za številne narodne skupnosti velja, da imajo do kulture tradicionalno razmerje, z močno težnjo po "ljudski kulturi" (folklori). Tega na primeru koroških Slovencev ne moremo potrditi. Ti so postali manjšina s plebiscitom 10. oktobra 1920. Načrtno so bili potem odrezani od kulturnega življenja Slovencev v Jugoslaviji. Takim načrtom so se stalno uspešno upirali in so še danes sooblikovalci slovenske kulture, če opozorimo npr. le na literarno področje. Politični predstavniki pa se precej radi ponašajo z ljudsko kulturo.

Razpravo avtorica konča s poglavjem evalvacije (učinkovitosti) dajanja podpor. Meni, da Avstrijo malo zanima evalvacija glede na preciznost pospeševanja. V ospredju so vprašanja varčnosti in rabe sredstev v smislu vloženih in odobrenih načrtov. Preseneča, da vključitev predsednikov in podpredsednikov sosvetov informativnosti ni izboljšala. Letna poročila prejemnikov podpor avtorica v nalogu ni vključila. Na njihovi podlagi bi lahko zaključila, da bi v Avstriji priznane narodne skupnosti brez teh še bolj životarile, v javnosti pa verjetno sploh ne bi bile prisotne. Učinkovitost podpor bi lahko nakazala npr. v rastočem številu

prireditv, z navedbo števila znanstvenih in popularnih objav, s prikazom opreme in strukture društev (kulturni domovi). Na primeru koroških Slovencev bi lahko navedla še zasebne vrtce, ki so bili prav med nastajanjem naloge deležni mednarodnega priznanja. Odprto je seveda vprašanje, zakaj narodne skupnosti svojega dela bolj ne popularizirajo. To opravičevati z "etnostresom" in z različnimi gledanji, kot se to pogosto dogaja, ni povsem logično. Taka poteza bi bila glede na zgoraj opisano mnenje nujna s strani večinskega prebivalstva.

Glede na položaj narodnih skupnosti v Avstriji je treba – seveda z omejitvami – pritrditi Petku. Njihov položaj je res odvisen predvsem "od mentalitete večinskega prebivalstva", ki se je pri enem njegovih delov pozitivno spremenila in od narodnih skupnosti pričakuje večje odpiranje javnosti. V to smer gredo tudi narodne skupnosti, ki zlasti na kulturnem področju dinamično oblikujejo "bikulture" aktivnosti. Da so pri tem odvisne od podpor, kar spet koristi celotni družbi, je jasno. Tudi zato naj bi se podpore iz dejavnika manjšinskega prava razvile v pravico, ki bi se jo dalo zakonito izterjati.